

Sv. Primož nad Kropo

Zgodba o balkonu in kladivu

Dostop: Po cesti iz Krope na vzhodna pobočja gozdne planote Jelovice: do vasi Jamnik 4 km. Tesno parkirišče je na ovinku ob stranskem hribu, po katerem pelje pot do cerkve sv. Primoža in Felicijana. Tam je razgledišče. Do cerkve je mogoče priti tudi iz vasi Jamnik po lepi sprehajalni cesti, po kateri pa je vožnja dovoljena samo lastnikom zemljišč. Sicer je na Jamnik mogoče priti tudi po stranski, a prijetni cesti iz Kranja skozi Besnico in Podblico.

Naravne lepote

Zgodovinsko-kulturne znamenitosti

Brata Primož in Felicijan, ki sta leta 305 pod rimskim cesarjem Dioklecijanom storila mučeniško smrt zaradi zvestobe krščanski veri, sta se globoko vtisnila v srca naših srednjeveških prednikov. Zakaj bi jima sicer postavili zlasti na Gorenjskem in Dolenjskem toliko cerkvic na visokih razglednih mestih? Sta zavetnika zdravilšč, zdravilnih virov zemeljske energije in zdravilnih izvirov, pri čemer pa je Primož v svoji svetniški slavi zasenčil Felicijana. Planinci ali izletniki zmeraj rečemo Gremo na Primoža!, ne dodajamo še Felicijana. Raje imamo tistega brata, ki nosi v imenu besedo za prvega, *primus*, kot drugega brata, ki nosi besedo za srečo, *felicitas*.

Pomol s cerkvijo sv. Primoža in Felicijana pri vasi Jamnik nad Kropo velja za »balkon« nad Gorenjsko.

Kaže, da nam je bilo vedno več do prvenstva kot do sreče. Čeprav so bile Primoževe in Felicianove cerkve brez dvoma zgrajene zavoljo priprošenj za ljubo zdravje, ki je prvi pogoj za srečo.

Jamniški Primož ima med slovenskimi razgledišči nemara primat, kljub svoji sorazmerno skromni višini – 834 metrov. Že dolgo je imenovan balkon nad Gorenjsko. Dostopna cesta na vrhu travnega pomola nekoliko stran od vasi in cerkev kot

Pot k jamniškemu Primožu je še posebno lepa.

izjemno skladen poudarek na koncu ceste in pomola; zadaj osrednja gorenjska ravnica, zagrajena s Storžičem in njegovim pogorjem: to je motiv znane slovenske razglednice, podoba, ki se pojavlja na naslovnih straneh fotografskih monografij. Nobena fotografija pa ne more izraziti tretje dimenzije, namreč globine, zračnosti in razsežnosti gorenjskega prostora, od katerih ima obiskovalec pri cerkvi občutek, da bo poletel nad dobravami in vasicami, globelmi in ostrimi grebeni ter vrhovi, kjer se belijo neštete cerkvice; da bo zajel vso darežljivost narave, ki so ji Gorenjci znali vdihniti še ličen pridih marljivega in cartljivega. Trakovi cest in pasovi njiv so ubrano prepleteni v zemeljske preproge, tako lepe, kakor da so si jih v svoje veselje stkale nebeščanske ženske.

Pomol, po katerem se bližamo Primožu, kot ostra, kratka rama moli iz strmega zaraščenega pobočja jeloviške planote. Na vsako stran se vesijo osupljive travne strmine, osupljive zato, ker jih Jamničani kosijo z nekakšno brezskrbno spretnostjo, ki jim je bila najbrž položena že v zibel. Tudi njihova vas stoji pod Jelovico na poševnem, kakor na eni nogi. Njihovi kozolci imajo zato frčalo, mostiček s strmine, da se v njej sploh lahko obdržijo. Te strmine so bile nekoč izvrstno signalno kresišče pred turškimi vpadi, ki se je videlo po vsej Gorenjski.

Kje pa so jame, po katerih je vas dobila ime? Nad vasjo jih najdemo. Iz njih so kroparski železarji črpali rudo za svoje fužine. Komaj vidne so. V njih je pokopan vsakršen spomin na muke rudarjev in prevoznikov. Vse bolj blede tudi spomin na prvomajske pohode

Pibrovčeva hiša v Kropi pred obnovo

kroparskega proletariata na Jamnik, pa na partizanske boje in nemški požig vasi, ko le pri Primožu ni gorelo. Bleda je tudi volja, da bi kdo redno odpiral cerkev in pokazal izletnikom lepe gotske freske mojstra Bolfganga iz začetka 16. stoletja. A saj redkokateri izletnik sploh prosi za to. Skoraj vsi obiskovalci prinašajo Primožu na rame le svoje veselje nad prvinskostjo prostora, tako že stoletja, kakor k pastirju na pašo.

Vice v vigenjcu

Jamniški greben in kroparska grapa sta kakor dlan in pest. **Kropa** nima zemlje niti za večjo kmetijo, vendar se tu ni nikoli kmetovalo. Verjetno so v tem kraju že v prazgodovini pridobivali in predelovali železo. V bregovih nad šumno in vodnato Kroparico se stiskajo sodobne stanovanjske hiše, zrasle iz bajt nekdanjih oglarjev, rudarjev in žebelarjev. Kar pa vidimo v jedru Krope, je podoba železarskega kraja s konca srednjega veka: značilno strnjeno naselje mogočnih, spomeniško zavarovanih fužinarskih hiš. Prva na levi je Klinarjeva hiša s Kovaškim muzejem v prvem nadstropju, ki ima naslednje oddelke:

zgodovinske osnove, plavžarstvo, rudarstvo, oglarstvo, žebelarstvo, umetno kovaštvo, industrijski razvoj in delavska kultura. Muzejski obhod lahko nadaljujete ob Pibrovčevi hiši, kjer stoji znamenje iz časa protireformacije, nad trgom pa si oglejte cerkev sv. Lenarta iz leta 1481. V zgornjem delu Krope sta še znameniti Macolova hiša iz leta 1620 in Potočnikova hiša. Najbolj ogledovana in fotografirana pa je Jurmanova hiša iz leta 1710. Ta visoka členjena stanovanjska hiša morda ni najlepša v Kropi, je pa postavljena na najlepše mesto, ob osrednji most. Hiša, ki je nastala ob zori slovenskega kapitalizma, je v mnogočem dokument starih patriarhalnih odnosov in dejavnosti v njej in ob njej. O tem pričajo mojstrsko izdelana železna kovana polkna, ki dandanes učinkujejo kot reklama za umetno obrt in kovaštvo. Čeprav so posamezna polkna stara že 200 let, še danes zaslutimo in otipamo na površini sledove udarcev s kovaškimi kladivi in občudujemo mojstrsko zakovičevanje ter spa-

janje posameznih, posebej kovanih sestavin – od okraska do čisto utilitarnih prvin.

Onkraj mostu, že nekoliko v klancu, je muzejsko ohranjen *vigenjc* (pride od latinskega imena za ogenj, *ignis*), imenovan Vice. Zadnji, ki je v njem zakuril ogenjček in mi znal pokazati, kako se je skoval žebelj, je bil Daniel Šolar, v daljnem letu 1972. Bil je mali človek, brez slave, ki se mi je ulegel v dušo. Naj torej nekaj zapišem v spomin tega delavca, zakaj v njem je bila zbrana vsa kroparska usoda.

Muzejsko ohranjen vigenjc
Vice v Kropi

Kakor vsaka mati v kroparskih vigenjcih, je bila tudi Danielova tiste davne jeseni 1898 po porodu le dva tedna doma. Daniela je odtlej dojila v kotu pri kupu oglja, kjer je sinko tudi spal, zadovoljen in zdrav, čeprav mu je na veke padal črn prah in mu je ušesa polnilo hropenje velikega meha ter klenkanje kladiv po nakovalih. Teh nakoval je bilo v njegovem rodnem vigenjcu Vice kar 18; po šest jih je obkrožalo ješo, kovaško ognjišče. Eno ješo je imela v zakupu Šolarjeva družina, ki je vsa kovala žebelje. Danielova mati jih je v razbeljenemu oglju žarila, nad ognjem pa je kuhala repo. Daniel je kot deček vsrkaval vigenjško življenje, modrovanja, napatosti in surovosti, dober in slab, a tako avtoritativen svet odraslih. Učil se je odrezavosti in pretkanosti, s katerima se je kroparski žebjar moral znati upirati gospodarju. Pri tem pa se je tudi sprijaznil s stoletno usodo, da ne bo nikoli prestopil risa izkoriščanja, zadolženosti in garanja za goli živež. Mlada srca so vigenjskim otrokom gnetli tudi vplivi dvomljive veljave, od razbrzdanosti do nacejanja z žganjem, a je pri tem od dobrega obveljalo vsaj to, da so postali trdi in utrjeni možje, odporni proti razočaranjem v zrelih letih. Seveda je te ljudi mikala tudi narava, tešile so jih pesmi in igre, za maj in druge praznike so hodili k Primožu na Jamniku, da bi svetu z balkona kazali svoje delavsko samospoštovanje.

Daniel se je upokojil leta 1953, vendar je koval še tja do konca sedemdesetih let. Medtem so Kroparji drug za drugim zapuščali vigenjce, ne le zapirali, ampak tudi podirali, na njihovih mestih

Kovaški muzej nazorno prikazuje prizore iz življenja nekdanjih Kroparjev. Lutka kovača je nenavadno prepričljiva.

gradili zelenice ob Kroparici, sami pa se selili k strojnemu kovanju ali k umetni kovaški obrti. Ostale so le Danielove Vice, depandansa Kovaškega muzeja, in v njih kot živi eksponat sam Daniel Šolar, da bi ješam, lopatastemu vodnemu kolesu, koničastemu mehu, vsem tistim debelonom, okrogloglavcem, spojkam, kljukam, kladvecem in kovnikom, konjakom in kamelarjem, ostroglavcem in planinčarjem vdihnil življenje in jih rešil pred muzejsko zaprašnostjo. Tako sem ga opazoval, kako je iz svojega starega kroparskega doma prihajal čez most počasi, preudarno v Vice, da bi po posebnem ritualu najprej za polknico poiskal ključ (ne da bi ga skrbelo, kako mi je s tem pokazal, kje ga skriva). Zdel se mi je spomenik kroparskega proletariata, našega najstarejšega proletariata, živi spomenik žebjarjev, ki niso bili niti meščani niti obrtniki, temveč svojevrstna zmes odvisnosti in svobode, revščine in ponosa.

Danielov vrat je bil še na starost napet in mišičast, kakor da bi se v njem podaljšali dolgoletni naporji vsega telesa, ustvarjenega iz kovanja in za kovanje. Ogljene oči so bile mirne, ostre kot ves obraz, le sapa je bila nadušna, kot da bi se hotela oteti skozi usade kovaških časov Vic v njegovih pljučih. Raje je pritajil dih, ko je pred mojimi očmi s šestimi ali sedmimi udarci že izoblikoval toparske ali rebraste zvezdnike, gladke mišjeglavce, da ne govorim o cvikovcih, coklarjih ali planinčarjih, ki so jih v tistih letih že izrinili čevlji z narezano gumo. Vzbuja mi je visoko spoštovanje: samosvoj in sebi zvest mož je bil. Okoli njega se mi je prikazala podoba črne, zveržene delavnice, s kolesom ob vodi, samopihom in mehovi, zagledal sem galejo kovačev in kovačic, ki so ob ješah greli mehko in žilavo železo in ogrevali mehko in žilavo enolončnico. Skozi vpitje vsevprek se je v mojem duhu prepirljivo oglašala njihova skrb za življenje, vtis, da se mudi. Temni prostor so križali žareči loki razbeljenih canjev, pot iz ognja na nakovala in nazaj. Povsod so udarjali sključeni žebjarji, s tehniko, ki je bila vsakemu lastna; kako s čim manj udarci narediti čim več.

Od štirih do ene, od enih do treh, žebli, žebli v očeh (Oton Župančič). V kotu pa je bila zibelka, v kateri je vzvod, napeljan iz vodnega kolesa, zibal, zibal, zibal zibelno telo prihodnjega kovača, da bi se pripravil za prihodnje utrujeno življenje.

Odtisi rok na lesu

Sto deset let po Danielovem rojstvu v spominu gledam zbirko kladiv v muzeju in ugibam, katero bi utegnilo biti Danielovo. To bi lahko ugotovil le tako, če bi Daniela lahko oživil od mrtvih in preizkusil, katero kladivo se prilega njegovi dlani. Zakaj toporišča kroparskih muzejskih kladiv imajo na sebi »negative« rok kovačev in kovačic. Les se je ob dolgi uporabi podal obliki stisnjene dlani svojega lastnika. Tako je postal njegova izključna lastnina. S tem kladivom potem nihče ni mogel kovati. Tuje kladivo ti je takoj pridelalo žulj. Koliko milijonov garaških udarcev je bilo potrebnih, preden je debela jesenova palica postala odtis Danielove dlani! Ne poznam bolj človeškega spomenika dela, kot so ta kroparska kladiva.

Morda pa nobeno kladivo v muzeju ni Danielovo. Morda je Daniel toporišče svojega zadnjega kladiva odvrigel ali, varčen, kot je bil, skuril doma v gašperčku. Nihče več ne ve, iz katerih vigenjcev so kladiva rešili za muzej in potomstvo. Anonimna so, kakor je anonimno skoraj vse orodje in kakor je v zalogah minulega časa ostalo anonimno skoraj vsako delo. Skrbno konzervatorjevo čiščenje pa ni moglo z njih zbrisati črnikave mastnosti, ki se je v les zažrla od znoja, sline, ogljenega prahu in železnih delcev, kakor tudi ne okusa včerajšnjih dni. Kakor sam ne morem izbrisati občutka raskavega stiska Danielove šape, da se mi ne bi vračala v spomin, kadarkoli pridem v Kropo. Niti mi iz notranjega sluha ni mogoče izbrisati šumov njegove nadušne sape, kadarkoli se z jamniškega Primoža razgledujem po vetrniških širjavah.

Posebna vrednost Kovaškega muzeja v Kropi so kladiva z odtisi kovaških dlani.

